

№ 33 (2023) С. 210–216
National Academy of Fine Arts and Architecture
Collection of Scholarly Works
«Ukrainian Academy of Art»
ISSN 2411–3034
Website: <http://naoma-science.kiev.ua>

УДК 743:[7:378.6.016](477.411)НАОМА
ORCID ID: 0000-0003-0089-8060
DOI <https://doi.org/10.32782/2411-3034-2023-33-24>

Євген Піскунов
старший викладач кафедри живопису
та композиції
Національна академія образотворчого
мистецтва і архітектури,
yevgen.pyskunov@naoma.edu.ua

ВИКЛАДАННЯ ПЛАСТИЧНОЇ АНАТОМІЇ В НАЦІОНАЛЬНІЙ АКАДЕМІЇ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА І АРХІТЕКТУРИ: ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ТА МУЛЬТИМЕДІЙНА ФОРМА НАВЧАННЯ

Анотація. Метою даної статті є аналіз інноваційних методів та мультимедійної форми навчання у викладанні пластичної анатомії в Національній академії образотворчого мистецтва і архітектури. **Методи дослідження.** В основу дослідження покладено методики експерименту і спостереження, які дали змогу створити систему завдань і отримати робочі результати. Методики аналізу та систематизації уможливили збирання та систематизацію практичного матеріалу. Методи типологізації були залучені до структурування різноманітних видів та форм завдань. Методи узагальнення та контекстуального аналізу дали змогу виявити можливості нових систем викладання та перспективи їхнього розвитку.

Результати. Розглянуто та проаналізовано проблеми, які виникають у процесі викладання спеціальних дисциплін під час дистанційного та змішаного навчання. В процесі викладання пластичної анатомії в НАОМА було запропоновано та використано такі методи мультимедійного навчання, як метод поширеного рисунка та онлайн-метод «прорисовування» анатомічного рисунка по поверхні живописного або графічного твору. Обидва методи можуть використовуватися як аудиторно, так і онлайн. Встановлено, що переваги дистанційного використання таких методів – швидка та якісна поетапна демонстрація, яка дає змогу студентові опанувати великі обсяги візуальної інформації і працювати в ній у динаміці. Окремо розглянуті певні світоглядні аспекти дисципліни та принцип парадоксального порівняння, які пропонується використовувати для більшої інтеграції пластичної анатомії в систему творчого навчання.

Висновки. У практиці викладання пластичної анатомії в НАОМА було запропоновано комплексний підхід до викладання цієї дисципліни, в якому поєднуються філософсько-світоглядні компоненти, вивчення досвіду «старих майстрів» та мультимедійні методи навчання, такі як онлайн-метод поширеного рисунка, онлайн-метод «прорисовування» анатомічного рисунка по поверхні живописного або графічного твору, метод парадоксального порівняння та аналіз помилок у роботі, який також може реалізовуватися за допомогою мультимедійних технологій. За результатами трирічного пошуку, використання та вдосконалення мультимедійних форм викладання можемо стверджувати, що такі методики мають широкі перспективи для підвищення ефективності навчання і зміцнення базової підготовки студентів.

Ключові слова: пластична анатомія, методика викладання, освіта, мультимедіа.

Yevgen Piskunov

*Senior Lecturer of the Department of Painting and Composition
National Academy of Fine Arts and Architecture
yevgen.pyskunov@naoma.edu.ua*

**PLASTIC ANATOMY TEACHING AT THE NAFAA:
INNOVATIVE METHODS AND MULTIMEDIA FORM OF EDUCATION**

Abstract. *The aim of this article is to analyze innovative methods and multimedia forms of teaching in the instruction of plastic anatomy at the National Academy of Fine Arts and Architecture. The research is based on experimental and observational methods, which allowed for the creation of a system of tasks and obtaining work results. Analytical and systematization methods facilitated the collection and organization of practical materials. Typology methods were used to structure various types and forms of tasks. Generalization and contextual analysis methods enabled the identification of new teaching systems and their development prospects.*

Results. *The problems that arise during distance and blended learning in teaching special disciplines were examined and analyzed. In the teaching of plastic anatomy at the National Academy of Fine Arts and Architecture, multimedia teaching methods were proposed and used, such as the layer-by-layer drawing method and the online method of "drawing" an anatomical drawing on the surface of a painting or graphic work. Both methods can be used in the classroom and online. It was found that the advantages of using such methods in distant learning are the quick and high-quality step-by-step demonstration, which allows the student to master large volumes of visual information and work with it dynamically. Certain worldview aspects of the discipline and the principle of paradoxical comparison were separately considered, which is proposed to be used for greater integration of plastic anatomy into the system of creative teaching.*

Conclusions. *In the practice of teaching plastic anatomy at the National Academy of Fine Arts and Architecture, a comprehensive approach to teaching this discipline was proposed, which combines philosophical and worldview components, the study of the experience of "old masters," and multimedia teaching methods such as the online layer-by-layer drawing method, the online method of "drawing" an anatomical drawing on the surface of a painting or graphic work, the method of paradoxical comparison, and the analysis of mistakes in work, which can also be implemented through multimedia technologies. Based on a three-year search, use, and improvement of multimedia teaching methods, we can conclude that such methods have broad prospects for improving the effectiveness of teaching and strengthening the basic preparation of students.*

Key words: *plastic anatomy, teaching methods, education, multimedia.*

Постановка проблеми. Основою системи вивчення пластичної анатомії у вищій мистецькій школі є поєднання теоретичних знань та практичних умінь, які в комплексі уможливають набуття студентами необхідних їм компетенцій відповідного рівня. Традиційно, на лекціях студенти отримували теоретичну частину підготовки: відомості про будову тіла та його частин, кісток, м'язів, місць їхнього кріплення та функцій, а також необхідну термінологію. На практичних заняттях, що полягали у малюванні препаратів, студенти створювали та закріплювали навички сприйняття, розуміння та відображення особливостей пластики людського тіла і його частин.

Ситуація в освіті 2020-х років (не тільки події останнього воєнного року, але й дворічний період змішаного навчання в умовах пандемії) поставила під загрозу традиційні методи викладання й обумовила необхідність формування нових методик викладання без втрати якості навчального процесу.

Викладання пластичної анатомії у закладах вищої мистецької освіти спирається на значну теоретичну і практичну базу, накопичену попередніми поколіннями художників і теоретиків. Утім, сучасні реалії, технологічні особливості та умови навчального процесу вимагають подальшого вдосконалення практики викладання дисципліни. Неглиbokі, поверхові знання анатомії на практиці призводять до абсолютної неспроможності як розуміння, так і трактування пластичних форм живого тіла, а згодом і до відмови та уникання теми людини в художній творчості. Аналіз проблеми викладання такої спеціальної дисципліни, як пластична анатомія та дослідження методів цього сприятиме ефективності навчання і зміцненню базової підготовки студентів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Історія, теорія та методика викладання пластичної анатомії у закладах вищої освіти досі розглянута недостатньо. З нових праць треба відзначити методичний комплекс І. Теслюка

«Пластична анатомія: навчально-методичний посібник», який може бути корисним для викладання пластичної анатомії. Питанням історичного розвитку та становлення методики викладання дисципліни *пластична анатомія* в НАОМА до 2017 року присвячено статті А. Мельничук. Питання зниження якості вищої освіти в умовах онлайн навчання висвітлене у статті дослідника О. Кардузо, який аналізує досвід використання мультимедійних технологій у сучасному освітньому процесі. Залучення цифрових технологій в освіті України викликає обговорення й аналіз особливостей їхнього застосування, об'єктивних та суб'єктивних складнощів, переваг і недоліків. О. Будзак та В. Будзак наголошують, що «...вибір форми навчання безпосередньо пов'язаний з можливостями забезпечення збереження життя суб'єктів освітнього процесу. Тому домінуючою формою навчання стає дистанційна» [1, с. 45]. Також ці питання порушено у публікації Т. Гуменюк, хоча дослідниця не висвітлює цих аспектів у навчанні художніх дисциплін, що потребує доповнення та уточнення саме в контексті мистецької художньої освіти.

Мета дослідження – аналіз можливостей використання новітніх методик викладання у курсі пластичної анатомії для художників.

Виклад основного матеріалу. Основою вивчення пластичної анатомії в системі художньої освіти є комплексне поєднання її теоретичної та практичної частин, що дає глибокі знання і навички студентам та закладає основу для подальшого опанування фахової підготовки з таких дисциплін, як живопис, рисунок, композиція та скульптура.

Викладання пластичної анатомії в Національній академії образотворчого мистецтва і архітектури спирається на потужну традицію, яка постійно оновлювалася. На думку А. Мельничук: «За часів української незалежності Л. Трубнікова розробляє програми із пластичної анатомії для першого та другого курсів скульптурного, графічного та живописного факультетів (1994 р.), а також види практичних робіт із пластичної анатомії для студентів, затверджені вченою радою УАМ. Відтепер увага концентрується саме на вивченні пластичної, а не медичної анатомії, що відрізняє позицію сучасного педагога від педагога, який керувався програмою минулих років» [2, с. 56].

На жаль, як українські, так і європейські дослідники фіксують зниження якості

підготовчої мистецької освіти, з якою стикаються викладачі вже на першому етапі роботи зі студентами: «...заклади вищої освіти <...> стурбовані зниженням стандартів <...> через відсутність розуміння основних принципів і конвенцій, які лежать в основі найкращих практик» [3, с. 4]. Контрольні семестрові роботи, альбоми студентських рисунків, які зберігаються на кафедрі рисунка НАОМА, наочно фіксують цей процес. Причиною цього є насамперед запровадження онлайн та змішаного навчання починаючи з 2020 року.

Особливості дистанційного принципу отримання та поширення знань і вимушене використання змішаного навчання (online та offline) вимагають від викладача формування нових методів викладання. Для сучасного навчання, на думку дослідників, характерні «...віртуальність, короткочасність, спонтанність, що суттєво видозмінює значення і роль особистості в усіх сферах художньої творчості й освіти» [4, с. 76]. Роль викладача стає ще складнішою, вимагаючи не тільки креативності і певної харизматичності, але й швидкого опанування технічних засобів і використання їх у соціальній комунікації зі студентами, залучення новітніх технологій до навчального процесу та створення нових методів навчання, адаптованих до сучасних умов.

Лекції з пластичної анатомії мають свою специфіку, а саме: великий масив матеріалу, розділений на теоретичну і практичну частини. Традиційною основою навчання є поетапний шлях створення зарисовок об'єктів – від простого до складного. Для того, щоб збільшити ефективність викладання за традиційною схемою, було введено обов'язкове копіювання рисунка із доробку старих майстрів та ведення конспекта з замальовками за темою лекції.

Під час аудиторних занять викладач робить на дошці певні схеми, зарисовки, покази етапів роботи. За певного професійного рівня ці замальовки можуть стати самодостатніми лекціями, методичними рекомендаціями, як це було у педагогічній діяльності викладача пластичної анатомії Дрезденської академії мистецтв Г. Баммеса. Будь-який феномен – чи то витвір мистецтва, чи педагогічний показ на чорній дошці – як кантівська «річ у собі», нічого не значить без нашої свідомості, а тому потребує пояснення, транспонування доступною мовою певній аудиторії, введення її в суть феномену. Спілкування, обговорення візуального матеріалу в цьому сенсі є не менш

важливою складовою навчального процесу. В онлайн-форматі повноцінна дискусія-обговорення втрачає частину своєї привабливості, а іноді взагалі стає технічно неможливою.

Проте сприйняття світу змінюється від покоління до покоління, і такий процес невідворотний. Сучасне студентство значно більше зорієнтоване на інтерактивні та цифрові методи навчання, швидко та якісно засвоює великі обсяги візуальної й динамічної інформації та значно складніше оперує великими обсягами письмових та усних текстів. Внесення певних змін до методики викладання дає змогу використати такі «сильні» сторони студентів.

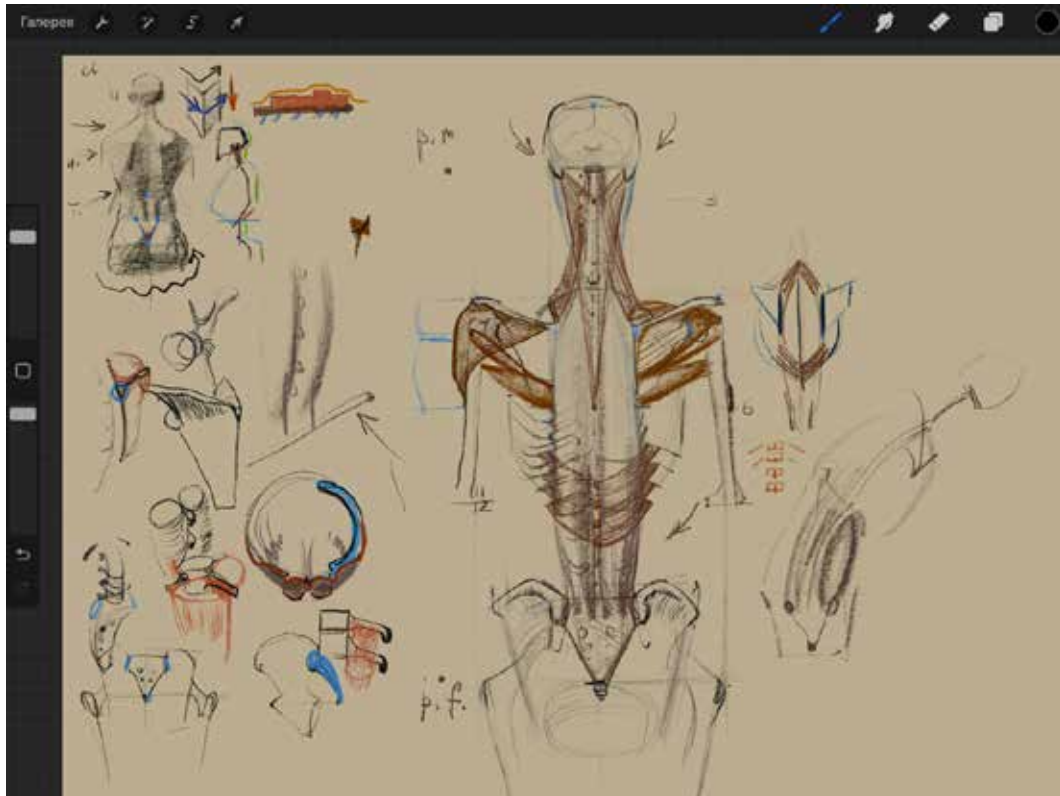
Про зміну навчальних програм або обсягу матеріалів не йдеться. Головний акцент викладання – на трансляції знань та цінностей, але сучасною, зрозумілою для молоді мовою. Метою є уміння зацікавити студентів предметом, навчити розуміти особливості пластики тіла на площині та в об'ємі, винайти найефективніші ключі до них, зробити матеріал доступним та посилюючим, синхронізуючи вимоги дисципліни і можливості студентів.

Онлайн-метод «прорисовування» анатомічного рисунка по поверхні живописного або графічного твору на практиці засвідчив свою ефективність як метод практичного аналізу творів мистецтва, аналогічно до використання програми «Art Anatomy» з набором об'ємних віртуальних моделей, розглядання яких із різних ракурсів збагачує просторове розуміння пластики. У цьому випадку використання цифрових онлайн або аудиторних методів навчання може скласти альтернативу традиційним методикам. Суть методу проста і візуально аргументована: викладач використовує живописний твір як основу і поступово, шар за шаром наносить напівпрозорий графічний рисунок. Така деконструкція форми дає змогу викладачеві наочно продемонструвати сутність і значущість предмета, акцентувати ті чи інші особливості «натури» (пропорції фігури, положення її в динамічній фазі руху, ритм крупних об'ємів один щодо одного, ієрархію виразності одних груп м'язів відносно інших, акцентування). Таке препарування може викрити й інші структурні компоненти, зазвичай у сфері формальної композиції. Такий шлях збагачує саму дисципліну і відкриває широкий потенціал дослідження як самого об'єкта образотворчого мистецтва, так і окремо взятої форми. Також він дає студентові змогу побачити поетапний хід роботи і, використовуючи цифрові технології,

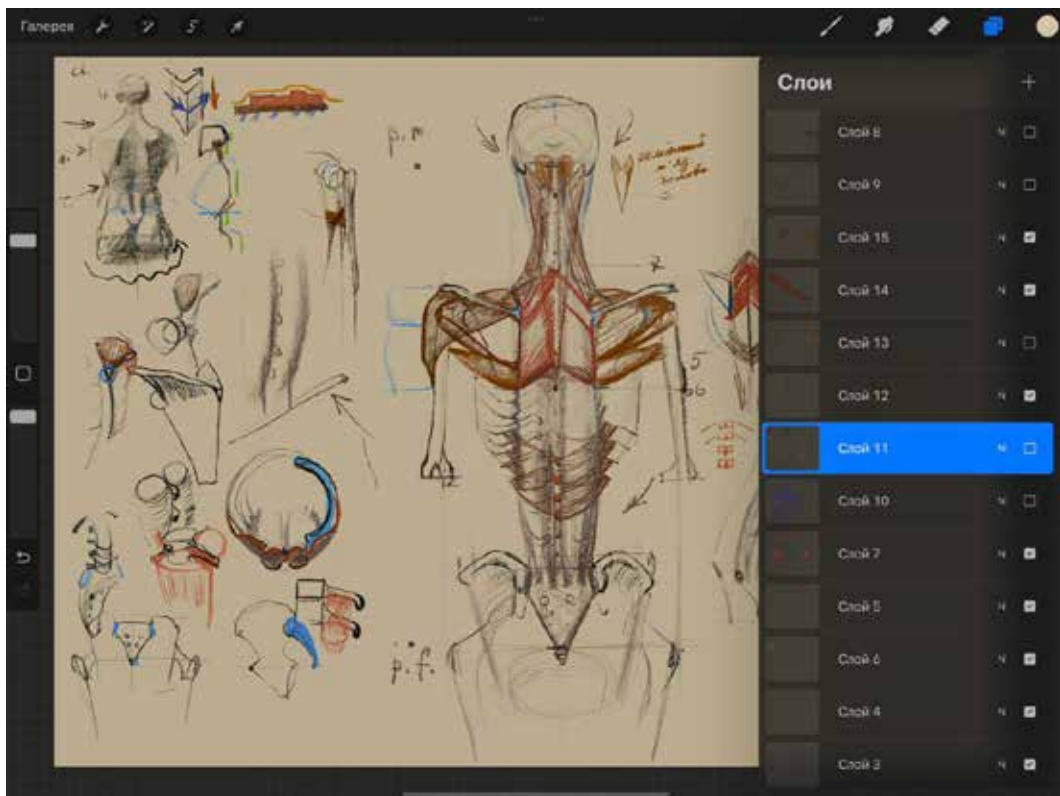
переглядати послідовність у зручному для себе темпі. Функція таймлапс дозволяє отримати відеофайл, який можна використовувати або як презентаційний попередній огляд матеріалу в прискореному режимі, або ж як закріплення (нагадування) теми лекції.

Онлайн-метод пошарового рисунка є варіантом попередньої методики та може застосовуватися як очно, так і онлайн без втрат якості. Наприклад, при вивченні теми «М'язова система спини» (іл. 1, 2) можна починати з першого пошарового етапу поверхневих м'язів, який опиниться в нижній позиції відносно наступних шарів, доходячи до останніх глибоких м'язів спини.

Побудова виконується лінійним рисунком за допомогою допоміжних ліній, системи координат (вертикаль, горизонталь) та пропорційного розподілу основних мас (череп, грудна клітка, таз) – таким чином починається кожна лекція, керуючись принципом «повторення – основа навчання». Рисунок слід деталізувати тільки в необхідних місцях цих форм, вивчаючи опорні точки при русуванні. Кожен наступний шар доповнює рисунок напівпрозорим малюнком глибоких м'язів, надалі для кожного логічного етапу розуміння та зображення використовують окремий шар. Багатство засобів у такому підході зумовлене можливістю, скажімо, змінювати кольоровий тон, вибірково зробити невидимими будь-які шари для легкості сприйняття окремих частин та структур, використовувати шари лише там, де потрібно показати зміну положення однієї форми щодо іншої, утворювати нові пластичні структури без втрати якості нижніх шарів. Почавши з розуміння пропорцій та пластики кісткових структур, можна демонструвати шар за шаром глибокі м'язи, середні, поверхневі. М'язи в шарах групуються за глибиною розташування, за функціями, пластичними особливостями. З'являється можливість бачити шари окремо чи в накладанні (важливий вибір правильного тону і кольору, виразного способу зображення). Колір допомагає бачити вихід кісткових структур на поверхню та відокремлення груп м'язів за функціями, продовженням пластики форми, в той чи інший спосіб акцентуючи увагу на певному аспекті, а не на зображенні м'яза у всій його реалістичності. Сучасне обладнання та програмні можливості «Procreate», «Sketchbook» та «Photoshop» дають змогу послідовно реалізовувати зазначені принципи та прийоми і демонструвати їх в онлайн-режимі або в записі.

Іл. 1. Наочний приклад м'язової системи спини, глибокого шару та м'язів лопатки. [Малюнок автора]

Іл. 2. Наочний приклад м'язової системи спини. Глибокий та другий шар м'язів. М'язи лопатки. [Малюнок автора]

Якісно і ґрунтовно пояснити практичний матеріал із пластичної анатомії, зокрема й онлайн, дає змогу *метод парадоксального порівняння*. Він базується на принципі пошуку аналогій у природі, завдяки яким можливо чітко уявити характер руху, частини тіла тощо. Так, наприклад, колові м'язи при сильному скороченні уподібнюються за формою до тороїда, яблука, горіха. Це долучає до механізму мімезису особистий, серед іншого й тактильний досвід. Яскрава, навіть несподівана аналогія закарбовується як образ тієї чи іншої особливості тіла, допомагає виявити її основну сутність та відчуті, зрозуміти, подумати про неї з нової точки зору.

Окремим питанням педагогічної практики, зокрема й онлайн і змішаного навчання, є важливість ролі, сприйняття та аналізу помилок у роботі. «Людина може пізнавати тільки через заперечення і ніколи – через безумовне визнання реальності» (*переклад – авт.*) [5, с. 77]. Шлях до мистецького твору – складний процес пошуку, на якому чимало уточнень, виправлень і помилок. Помилка в лінії чи пропорціях може бути випадковою, свідчити про недостатність вмінь або перетворитися на усвідомлену деформацію форми. Особливо зручною для *аналізу помилок* є функція «відміна» або «крок назад» у згаданих програмах і сама багат шарова структура, яка дає змогу працювати з помилками в кожному окремому шарі, а також функція «зробити шар непомітним». Та навіть якщо неточності трапилися і сума помилок стає помітною, перегляд у записі може допомогти відстежити та проаналізувати момент виникнення помилки не стільки для того, щоб виправити її, а щоб зрозуміти її причини, що є не менш важливим.

У процесі викладання дуже важливим є й усвідомлення творчого завдання дисципліни. Пластична анатомія не має обмежуватися лише фіксуванням анатомічних особливостей. Її основна мета – надати студентіві-художнику не тільки усвідомлення функціональних особливостей механіки м'язів і будови живого організму, але й розуміння, що саме через рух здійснюється вираження внутрішніх станів людини. Недостатність усвідомлення кінцевої мети вивчення пластичної анатомії, розуміння предмета як сухої, суто технічної дисципліни знижує мотивацію студентів і впливає на якість навчання. Вихід поза межі програмної технологічності дисципліни

в площину узагальнень та рефлексії дає нові можливості дослідження людської пластики і, врешті, художньої реалізації. Прикладом *комплексного ставлення* до пластичної анатомії у минулому можуть стати записники Леонардо да Вінчі, який не тільки ретельно фіксував усі нюанси пропорцій людського тіла, але й наголошував на важливості єдності душі і тіла, фізичного й духовного, внутрішнього і зовнішнього: «О, анатомічний художнику! Стережіться, щоб надто сильна вказівка на кістки, сухожилля та м'язи не стала причиною дерев'яніння вашого рисунка, щоб ваші оголені фігури відображали всі їхні відчуття» [6, с. 363]. Розширення тематичних меж діалогу зі студентами і використання художніх аналогій засвідчило свою ефективність у практиці викладання пластичної анатомії в НАОМА і пропонується як один із методів для збільшення вдумливості і вмотивованості студентів.

Головні висновки і перспективи використання результатів дослідження. Ситуація 2020-х років поставила під загрозу традиційні методи викладання художніх дисциплін і обумовила необхідність формування нових методик викладання без втрати якості навчального процесу. Це особливо важливо для художніх дисциплін, де якість навчального процесу традиційно була тісно пов'язана з прямим спілкуванням викладач – студент. Показовою є дисципліна «Пластична анатомія», яка входить до переліку обов'язкових і охоплює світоглядні, творчі, технічні та теоретичні аспекти. У практиці викладання пластичної анатомії в НАОМА було запропоновано комплексний підхід до викладання цієї дисципліни, в якому поєднуються філософсько-світоглядні компоненти, вивчення досвіду «старих майстрів» та мультимедійні методи навчання, такі як онлайн-метод пошарового рисунка, онлайн-метод «прорисовування» анатомічного рисунка по поверхні живописного або графічного твору, метод парадоксального порівняння та аналіз помилок у роботі, який теж може реалізовуватися за допомогою мультимедійних технологій.

За результатами трирічного пошуку, використання та вдосконалення мультимедійних форм викладання можливо стверджувати, що ці методики мають широкі перспективи для підвищення ефективності навчання і зміцнення базової підготовки студентів.

Список використаних джерел

1. Будзяк О. С., Будзяк В. М. Сучасна вища освіта в умовах війни. Освітній процес в умовах воєнного стану в Україні : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 3 травня – 13 червня 2022 року. Одеса : Гельветика, 2022. С. 46–49.
2. Мельничук А. Історичний розвиток та становлення методики викладання дисципліни «пластична анатомія» в НАОМА. Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка. Дрогобич : Гельветика, 2021. Вип. 35. Том 1. С. 51–59 DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-3-7>
3. Cardoso, O. I. H. (2019). Application of VR and AR Tools for Technical Drawing Education. Proceedings of CAD'19.
4. Гумениук Т. К. Навчальні онлайн-технології в мистецькій освіті. Гуманітарний корпус : [збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії]. Київ : ТОВ «НВП Інтерсервіс», 2022. Вип. 48. С. 76–79.
5. Fromm E. The Art of Loving URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://ia800201.us.archive.org/30/items/TheArtOfLoving/43799393-The-Art-of-Loving-Erich-Fromm_text.pdf (дата звернення: 1.03.2023).
6. Leonardo da Vinci. Codex. URL: <https://www.fulltextarchive.com/book/The-Notebooks-of-Leonardo-Da-Vinci-Complete> (дата звернення: 1.03.2023).

References

1. Budziak, O., Budziak, V. (2022). Suchasna vyshcha osvita v umovakh viiny [Modern higher education in the conditions of war]. Osvitnii protses v umovakh voiennoho stanu v Ukraini: materialy vseukrainskoho naukovo-pedahohichnoho pidvyshchennia kvalifikatsii, 3 travnia – 13 chervnia 2022 roku. [The educational process in the conditions of martial law in Ukraine: materials of the All-Ukrainian Scientific and Pedagogical Advanced Training, May 3 - June 13, 2022]. 46–49. Odesa [in Ukrainian].
2. Melnychuk, A. (2021). Istorychnyi rozvytok ta stanovlennia metodyky vykladannia dystsypliny «plastychna anatomiiia» v NAOMA [Historical development and formation of the methodology of teaching the discipline "plastic anatomy" at NAOMA], Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. I. Franka [Current issues of humanitarian sciences: interuniversity collection of scientific works of young scientists of Drohobyt'sk State Pedagogical University named after I. Franko], 35, Drohobych, 51–59. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-3-7> [in Ukrainian].
3. Cardoso, O. I. H. (2019). Application of VR and AR Tools for Technical Drawing Education. Proceedings of CAD'19. [in English].
4. Humeniuk, T. K. (2022). Navchalni onlain-tekhnohii v mystetskii osviti [Educational online technologies in art education]. Humanitarnyi korpus: zbirnyk naukovykh statei z aktualnykh problem filosofii, kulturolohii, psykhologhii, pedahohiky ta istorii [Humanitarian corpus: collection of scientific articles on current problems of philosophy, cultural studies, psychology, pedagogy and history], 48, Kyiv, 76–79 [in Ukrainian].
5. Fromm E. The Art of Loving. Retrieved from chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://ia800201.us.archive.org/30/items/TheArtOfLoving/43799393-The-Art-of-Loving-Erich-Fromm_text.pdf [in English].
6. Leonardo da Vinci. Codex. Retrieved from URL: <https://www.fulltextarchive.com/book/The-Notebooks-of-Leonardo-Da-Vinci-Complete> [in English].

Подано до редакції 07.01.2023